

De Wijngaardslak (*Helix pomatia*), het beschermen waard

EEN BESCHOUWING VANUIT TWEE NATURA 2000-GEBIEDEN, ROERDAL EN MEINWEG

S.Jansen, Reutjesweg 7, 6077 NA Sint-Odiliënberg, e-mail: stevenjansen7@gmail.com
A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick, e-mail: tlenders@live.nl

Het voorkomen van de Wijngaardslak (*Helix pomatia*) in het Roerdal is bij de auteurs reeds lang bekend. Een gebiedsdekkende inventarisatie heeft echter tot nu toe niet plaatsgevonden. In het Meinweggebied is het voorkomen van de soort door de aanwezigheid van de schrale zandgronden minder vanzelfsprekend, maar ook daar is de Wijngaardslak al eind vorige eeuw aangetoond. Midden-Limburg is evenwel niet de streek waar men Nederlands grootste landslak in een grote verspreiding zou verwachten. Van oudsher wordt de soort geassocieerd met Zuid-Limburg en de kalkrijke duingebieden. Dit artikel gaat in op de verspreiding van de Wijngaardslak in de twee grootste Natura 2000-gebieden aan de oostzijde van de Maas in Midden-Limburg, te weten het Roerdal en de Meinweg, met de intentie meer aandacht te vragen voor deze Europees beschermde huisjesslak.

EVEN VOORSTELLEN

Uiterlijk

Met een huisjeshoogte van 30–50 mm en een breedte van 32–50 mm (BOGON, 1990; KILIAS, 1995; JANSEN, 2016) kan de Wijngaardslak [figuur 1] in volwassen toestand met vrijwel geen andere huisjesslak worden verward. Alleen de Segrijnslak (*Cornu aspersum*) [figuur 2a] komt qua grootte in de buurt. Maar deze is gemiddeld meer dan een centimeter kleiner en heeft een andere sculptuur en ook een andere tekening. Van dezelfde grootte als de Wijngaardslak is de Gebandeerde wijngaardslak (*Helix lucorum*) [figuur 2b]. Deze soort is in Nederland niet inheems, maar een zeer zeldzame ingeburgerde(?) exoot.

Het huisje van de Wijngaardslak is stomp kegelvormig, waarbij de grote laatste omgang domineert. De kleur is in de basis grauwwit tot grijsbruin met daarover vaak brede donkere onscherpe spiraalbanden. Het oppervlak bezit zeer fijne onregelmatige groeilijnen. De navel is zeer nauw, soms bijna niet zichtbaar door de omgeslagen mondrand.

De vitale weke delen liggen beschermd in de schelp. Wanneer het dier zich heeft uitgestulpt zijn aan de voorzijde van het lichaam de mond, de ademopening en de tasters zichtbaar. De ogen bevinden zich aan de top op het paar langste voelsprietten. De rest van het uitwendige lichaam bestaat uit de gespieerde voet waarmee het dier zich voortbeweegt.

FIGUUR 1

Kruipende
Wijngaardslak (*Helix pomatia*) met uitgestulpte voelsprietten, met aan het eind van de bovenste voelsprietten de ogen (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 2A
De Segrijnslak (*Cornu aspersa*) wordt soms verward met de Wijngaardslak (*Helix pomatia*) maar de Segrijnslak is kleiner en heeft een ander kleurpatroon (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 2B
De Gebandeerde wijngaardslak (*Helix lucorum*) kan verward worden met de Wijngaardslak (*Helix pomatia*) maar is een zeer zeldzame ingeburgerde(?) exoot voor Nederland (foto: Berend Voslamber).

Voor de winterrust (vaak ondiep in humusrijke bodem) wordt de schelpopening afgesloten met een kalkplaatje (epifragma) dat bij het weer actief worden in de lente wordt afgestoten.

Ecologie

Over de ecologie van de Wijngaardslak is veel bekend (BUTOT, 1975; KILIAS, 1995). De soort geeft de voorkeur aan een kalkrijke ondergrond, hetgeen voor de meeste huisjesslakken geldt. Ze leeft vooral van levende planten, bij gebrek daaraan kunnen ook dode plantenresten worden verorberd. De planten worden afgeschraapt met een radula of rasp tong. Daarmee kan ook kalk rechtstreeks uit de bodem worden opgenomen. De Wijngaardslak is gebonden aan een vochtige omgeving [figuur 3]. Ze komt veel voor in voedselrijke wegbermen, in beek- en rivierdalen en kleinschalig landschap met graften, houtwallen en bosranden. Essentieel is schaduwgevende (vaak houtige) begroeiing waaronder de dieren zich kunnen terugtrekken bij droogte. Wanneer de bosopslag echter te dicht wordt verdwijnen de dieren. De slakken zoeken dus vooral de overgangen op van kruidachtige vegetaties en schaduwgevende randen. Ze worden actief bij warm, vochtig weer, vooral 's nachts en tijdens regenbuien. Vooral op die momenten gaan ze vaak foerageren en zijn ze het meest kwetsbaar. Maar dit zijn ook de ideale momenten om Wijngaardslakken waar te nemen [figuur 4].

Historie

De Wijngaardslak lijkt in Zuid-Limburg autochtoon te zijn. Het verspreidingsgebied in het Heuvelland sluit aan bij de bekende verspreiding in België en Duitsland. Het is inmiddels breed aanvaard dat de slakken door de Romeinen werden gebruikt voor consumptie. Uit een Romeinse opgraving is een huisje van een Wijngaardslak bekend (BUTOT, 1975). Dit geeft aan dat de dieren verbonden waren met de Romeinen en dat ze die óf zelf meegebracht hebben óf dat in die tijd de eerste natuurlijke kolonisatie heeft plaatsgevonden. Voor de stelling dat de Romeinen de Wijngaardslak in onze streken hebben geïntroduceerd is geen doorslaggevend bewijs. Maar dat de mens voor een groot deel verantwoordelijk is voor recentere introducties staat buiten kijf. Ook kloosters worden in dit verband genoemd. De slakken zouden een alternatief geboden hebben voor de vleesloze vrijdag. Tijdens de 17^e eeuw leefden er al Wijngaardslakken in West-Nederland (BUTOT, 1975). In de eeuwen daarna heeft de soort zich over het hele land verspreid, altijd samengaand met moedwillige introducties. Veel van de geïntroduceerde populaties gingen na verloop van tijd weer verloren, alleen in de kalkrijke duinen en op grote landgoederen wist de soort zich langer te handhaven. De Wijngaardslakken zijn daarmee enigszins vergelijkbaar met stinzenplanten die op landgoederen zijn aangeplant en zich plaatselijk nog lang weten te handhaven (DE HEER, 2007).

BEKENDE VERSPREIDING

Nederland

GITTENBERGER *et al.* (1984) geven in hun verspreidingsoverzicht aan dat de Wijngaardslak vooral voorkomt in de duinen en Zuid-Limburg, maar daarnaast nog op tal van andere plekken verspreid over het land. Ze relativeren dit verspreidingsbeeld door te vermelden dat het hier evenwel vaak gaat over tijdelijke vindplaatsen. Het beeld is in hun ogen te geflatteerd. Toch ziet de recente verspreiding (JANSEN, 2016) er niet veel anders uit [figuur 5]. Op veel plekken in het land worden Wijngaardslakken waargenomen. Of het duurzame populaties betreft is niet duidelijk.

Limburg

Wat de verspreiding in Limburg betreft is BUTOT (1975) duidelijk. Hij presenteert een verspreiding die zich vrijwel geheel beperkt tot Zuid-Limburg beneden de lijn Elsloo-Heerlen. Daarboven beschouwt hij alle vindplaatsen als een resultaat van uitzettingen. Dat zou in zijn geval dus betekenen dat de drie locaties die hij in het Maasdal in Midden-Limburg heeft aangegeven ook als zodanig moeten worden beschouwd. Van het Roerdal en de Meinweg worden door hem geen waarnemingen gemeld. Dat is ook het geval bij GITTENBERGER *et al.* (1984), waardoor

op grond van de toen beschikbare literatuur zou moeten worden aangenomen dat de Wijngaardslak in Midden-Limburg buiten het Maasdal niet aanwezig was. In de periodes 1999–2002 en 2002–2012 werd de soort echter op diverse plekken in het Roerdal vastgesteld (HANNEN, 2013). Beide auteurs van dit artikel hebben de soort evenwel al gezien in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw in zowel het Roerdal als het Meinweggebied. In hoeverre het mogelijk toch een autochtone populatie in het Roerdal betreft is derhalve niet duidelijk. De Wijngaardslakken die werden gevonden bij Vlodrop-Station zijn met zekerheid het resultaat van een uitzetting. Deze worden door HERMANS *et al.* (2013) echter ook pas voor het eerst gemeld uit de periode 1997–2012.

INVENTARISATIES

Op grond van herinneringen van de eerste auteur werd een werkkaart gemaakt van het verspreidingsgebied van de Wijngaardslak in het Roerdal uit de periode 1975–1990. Deze kaart werd aangevuld met losse toevallige waarnemingen van 2000 tot 2017 die waren vastgelegd in veldboekjes. Ook werden diverse beheerders aangesproken of zij nog observaties van de soort hadden. Met een veldkaart als basis werden in de jaren 2018–2021 alle locaties bezocht. De gepresenteerde verspreidingsdata zijn dus zeer recent en geven de huidige verspreiding goed weer.

De inventarisaties werden veelal te voet of per fiets uitgevoerd, waarbij op de potentiële verblijfsplekken de vegetatie werd onderzocht op levende slakken en lege huisjes. Het onderzoeksgebied besloeg de hele Meinweg (ook locaties op Duits grondgebied) en het winterbed van de Roer vanaf de Schaafbach (Wolfhagermühle) op de Duits-Nederlandse grens ten zuiden van Vlodrop tot de gemeentegrens van Roermond. In 2020 werden de Roeroevers ook per kano vanaf het water onderzocht [figuur 6]. Hierbij zijn een behoorlijk aantal nieuwe vindplaatsen ontdekt.

Daarnaast werd nog een enkele locatie bezocht buiten het strikte onderzoeksgebied op de hogere zandgronden waar ook waarnemingen van bekend waren. Deze worden apart in het hoofdstuk over het huidige voorkomen besproken. Net als bij het voorkomen in het Meinweggebied hebben we hier te maken met uitzettingen.

VERSPREIDING VAN DE WIJNGAARDSLAK ANNO 2020

De actuele verspreiding van de Wijngaardslak in het onderzoeksgebied is weergegeven in figuur 7. Er worden een tweetal Natura-2000 gebieden, de Meinweg en het Roerdal, en een alleenstaande locatie, het Hobertsveld, onderscheiden die achtereenvolgens worden besproken.

De Meinweg

Van het Meinweggebied is een tweetal vindplaatsen bekend. Beide populaties zijn terug te voeren op een introductie door de mens.

Na vele eeuwen alleen als watermolen te hebben gefunctioneerd werd eind 19^e eeuw een herbergfunctie (Waldesruh) aan de Dalheimermühle toegevoegd. Rond 1950 stopte het commerciële malen en kwamen de inkomsten van de eigenaar alleen nog van het aangrenzende restaurant. Eind 20^e eeuw brandde het gebouw tot de grond toe af, waarna het tien jaar later weer als restaurant werd heropend (WIKIPEDIA, 2020). In de periode na de Tweede Wereldoorlog stonden ook escargots op het menu. Volgens de toenmalige eigenaar (mondelinge mededeling Wilfried Niessen) werden de oudere slakken, na levering van verse partijen, in de omgeving gedumpt. De eerste melding van een Wijngaardslak in de omgeving van Vlodrop-Station dateert volgens het veldboekje van de tweede auteur van 8 juni 1987. Waarschijnlijk leefden de dieren er al langer en hebben ze zich over de omgeving verspreid. Nu leeft er een grote populatie aan beide zijden van de grens, waarbij de spoorbaan van de IJzeren Rijn als migratieroute lijkt te functioneren. Inmiddels is de soort verspreid over drie kilometerhokken aangetoond.

FIGUUR 3

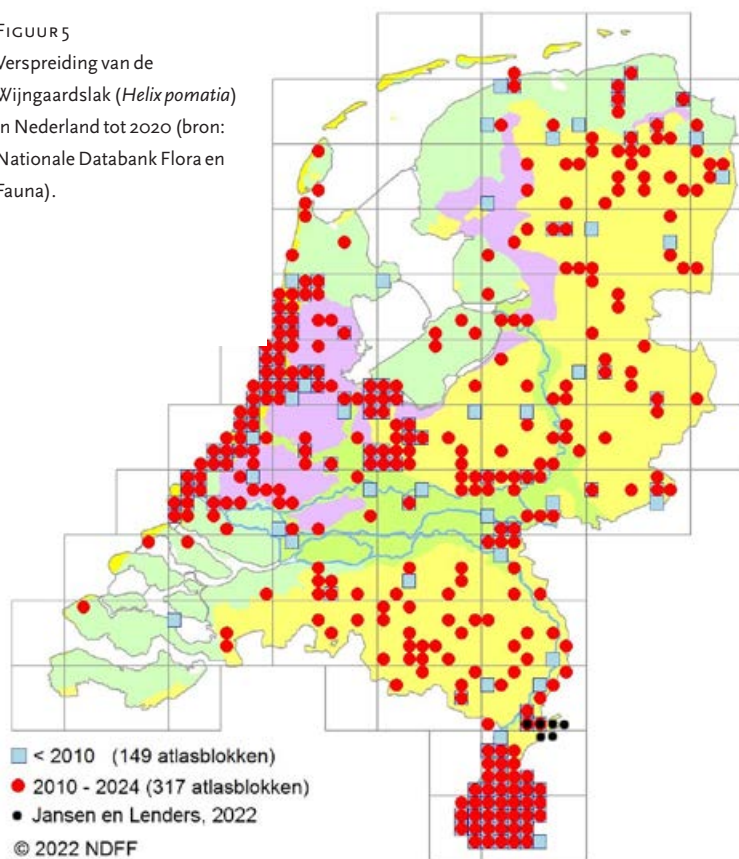
Het winterbed van de Roer vormt met zijn coulissenlandschap een geschikt habitat. Tijdens hoogwater kruipen de Wijngaardslakken (*Helix pomatia*) tegen de vegetatie omhoog (foto's: Steven Jansen).

FIGUUR 4

Bij warm en vochtig voorjaarsweer zijn de Wijngaardslakken (*Helix pomatia*) gemakkelijk in grotere aantallen waar te nemen (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 5
Verspreiding van de
Wijngaardslak (*Helix pomatia*)
in Nederland tot 2020 (bron:
Nationale Databank Flora en
Fauna).

FIGUUR 6
Met inventarisaties van
de Roeroevers vanaf het
water zijn veel poten-
tiel geschikte habitats
gemakkelijker te
bereiken (foto: Steven
Jansen).

Een tweede locatie betreft een kleine populatie in het Vogelreservaat tegenover de voormalige Staatsmijn Beatrix op het Wolfsplateau. Dit gebied diende als deponie bij het uitgraven van de mijnschachten en is grotendeels beplant met Grauwe els (*Alnus incana*). Ooit was er een klein vuilstort aanwezig. Hoewel de bodemomstandigheden geschikt lijken, is de Wijngaardslak hier inmiddels hoogstwaarschijnlijk uitgestorven. In het voorjaar 1987 en in 1990 heeft de eerste auteur hier nog levende Wijngaardslakken gezien. In het voorjaar van 2017 zijn alleen nog maar een paar oude met mos overgroeide lege huisjes gevonden. De verspreiding van de soort is ter plekke beperkt gebleven tot één kilometerhok.

Het Roerdal

Voor zover kon worden nagegaan zijn er van het Roerdal geen introducties door de mens bekend. De Wijngaardslak komt wijdverspreid in het winterbed van de rivier voor, vanaf de grens bij Vlodrop tot in Roermond. De soort wordt ook aangetroffen langs enkele zijbeken die niet direct tot het Roerdal gerekend kunnen worden, waaronder de Roode Beek (mogelijke afspoelingen vanaf Vlodrop-Station?) en de Kitschbach/Schaafbach (op Duits grondgebied). Navraag bij de eigenaren van Gasterij 't Berghoes (een horecagelegenheid langs de grens bij het gehucht de Varst) gaf aan dat er bij hun nooit escargots op het menu hebben gestaan (schriftelijke mededeling Ingrid Smit). Misschien heeft er bij deze beken een stroomopwaartse migratie over land vanuit het Roerdal plaatsgevonden en/of betreft het toch dieren die zijn aangespoeld tijdens hoogwater.

Uit het Vlootbeekdal zijn geen waarnemingen bekend. De Vlootbeek is enkele decennia geleden op de Duits-Nederlandse grens verbonden met de Schaafbach om verdroging tegen te gaan. In principe zou het Vlootbeekdal dan ook door de slakken gekoloniseerd kunnen worden. De inrichting van het beekdal lijkt bij gebrek aan beekbegeleidende begroeiing evenwel op dit moment niet geschikt.

Voor het overige liggen alle waarnemingen binnen het winterbed en daarmee binnen het inundatiegebied van de Roer. In totaal zijn op Nederlands grondgebied 21 kilometerhokken (verdeeld over vijf uurhokken) in het Roerdal met aangrenzende beken door de soort bezet.

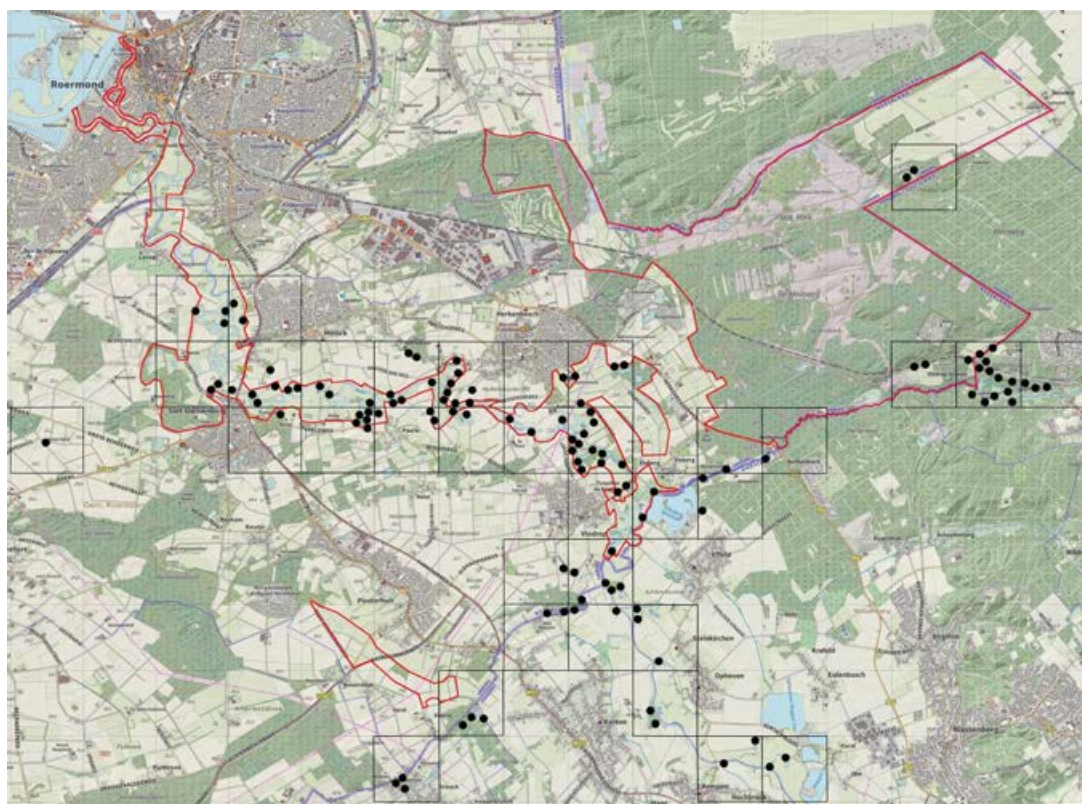
Hobertsveld

Op het Hobertsveld tussen Linne en Sint-Odiliënberg werden in een particuliere tuin ongeveer twintig jaar geleden Wijngaardslakken geïntroduceerd. De tuin ligt geïsoleerd in een open intensief gebruikt agrarisch gebied; dat biedt weinig mogelijkheden om van daaruit verder te migreren. De populatie lijkt ter plekke goed stand te houden. Het betreft slechts één kilometerhok.

NATUURLIJK VOORKOMEN OF UITZETTINGEN

Nederland

Anno 2020 is er weinig discussie meer over het natuurlijke verspreidingsgebied van de Wijngaardslak. Algemeen wordt de opvatting gedeeld dat de soort als inheems moet worden beschouwd voor Zuid-Limburg. Deze regio sluit aan bij het West-Europese verspreidingsgebied. Wat betreft de verspreiding in Nederland blijken ook veel populaties voor te komen in andere provincies (sommige al meer dan 100 jaar). GMELIG MEYLING *et al.* (2009) en VAN LENTE *et al.* (2018) pleiten ervoor om deze populaties, omdat ze zich in geschikte biotopen lange tijd weten te handhaven, als natuurlijk te beschouwen. Toch geven ook zij aan dat alle locaties buiten Limburg met hoge

FIGUUR 7
Verspreiding van
de Wijngaardslak
(*Helix pomatia*) in de
Natura-2000 gebieden
Meinweg en Roerdal.
Met rode lijnen is de
begrenzing van de
Natura 2000-gebieden
aangegeven.

waarschijnlijkheid het resultaat zijn van introducties door de mens. Hoever deze introducties teruggaan is vaak moeilijk te achterhalen, maar een directe link met de komst van de Romeinen kan in veel gevallen worden uitgesloten. Vaak heeft de uitzetting een consumptieve achtergrond.

Roerdal

In hoeverre het Roerdal een uitzondering vormt op deze introductietheorie is zover de auteurs weten nog nergens besproken. GMELIG MEYLING *et al.* (2009) geven in hun verspreidingsoverzicht (waarnemingen vanaf 2001) slechts een drietal kilometerhokken aan waar de soort in dit gebied levend is vastgesteld. In een vervolgpublishatie lijkt dit aantal niet te zijn veranderd (VAN LENTE *et al.*, 2018). Op grond van het door hen gehanteerde 100-jar criterium wordt het voorkomen in slechts één hok (10x10 km) in het westelijke Roerdal (mogelijk zelfs het Maasdal) als 'langdurig standhoudend' aangeduid.

In dit onderzoek zijn aanwijzingen naar voren gekomen dat het hele Roerdal mogelijk moet worden bestempeld als een aaneengesloten natuurlijk leefgebied, niet op grond van langjarig gedocumenteerde waarnemingen, maar beredeneerd vanuit de ecologie van de soort.

De eerste waarneming van een Wijngaardslak in het Roerdal (gedaan door de eerste auteur) dateert uit 1975. Ze werd gedaan in de Muytert ten zuiden van Herkenbosch. Daar is de soort sindsdien niet meer verdwenen, zoals de recente inventarisaties suggereren. In de jaren daarna werd de Wijngaardslak in steeds meer kilometerhokken, zowel stroomopwaarts als

stroomafwaarts vastgesteld. Dit resulteert in het huidige verspreidingsbeeld in het Roerdal met tot nu toe 30 kilometerhokken, zowel aan de Nederlandse als Duitse zijde van de grens [figuur 7].

De 'home range' van een Wijngaardslak is beperkt (maximaal 300 m). Bovendien vertoont de soort een sterk homing-gedrag (POLLARD, 1975; KILIAS, 1995; LIND, 2010). Het is zeer onwaarschijnlijk dat ze op alle vindplaatsen in het Roerdal opnieuw door menselijk handelen is geïntroduceerd.

De meest waarschijnlijke dispersie lijkt via het water plaats te vinden. De Roer is een van de weinige Nederlandse rivieren met een natuurlijk waterregiem. Ze heeft haar natuurlijke meandering behouden en verlegt regelmatig haar loop. In perioden met hoog water overstromen de uiterwaarden en worden veel

FIGUUR 8
Voorbeeld van een
slecht beheer voor de
Wijngaardslak (*Helix
pomatia*). Het klepelen
van bermen met hier en
daar houtige gewassen
is voor een beheerder
een gemakkelijke en
goedkope beheermaat-
regel. Maar vanwege
het voorkomen van
Wijngaardslakken is dit
zowel voor het individu
als voor de biotoop niet
wenselijk (foto: Steven
Jansen).

FIGUUR 9

Een voorbeeld van een biotoop waar de Wijngaardslak (*Helix pomatia*) in het Roerdal voorkomt. Doornig struikgewas ('meidoornelandjes') omzoomd met ruigtekruiden, ontstaan door begrazing (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 10

Voorbeeld van een slecht beheer voor de Wijngaardslak (*Helix pomatia*). Bij het terugzetten van een houtwal zouden delen gespaard moeten worden om plaatselijk de schaduwwerking van het struweel te behouden (foto: Steven Jansen).

planten en dieren door het water meegevoerd. De Roer ontspringt in de Hoge Venen en stroomt daarna via de Duitse Eifel naar Nederland. Er monden tal van zijbeken in de rivier uit. Zowel de zijbeken als de hoofdstroom lopen in het buitenland door actueel leefgebied van de Wijngaardslak (KILIAS, 1995). Hoewel Wijngaardslakken niet langer dan een half uur onder water kunnen overleven (KILIAS, 1995) is dispersie via het water de enige manier om hun leefgebied op natuurlijke wijze over grotere afstanden uit te breiden. Daarin past de snelle postglaciale uitbreiding vanuit de zuidelijke refugia na de laatste ijstijd (KORABÉK *et al.*, 2018).

Wijngaardslakken met een gesloten epifragma kunnen gemakkelijk levend door het water meegenomen worden. Dit gebeurt onder meer 's winters wanneer de dieren in winterrust zijn en er regelmatig overstromingen plaatsvinden. In een overzichtspublicatie van verspreidingsstrategieën van landslakken wordt de Wijngaardslak zelfs expliciet genoemd als voorbeeld van een slak waarop deze manier van dispersie van toepassing is (DÖRGE *et al.*, 1999). Dit wordt overigens voor meerdere soorten mollusken geconstateerd (KRAMARENKO, 2014).

De sedimentafzettingen in de meeste rivierdalen zijn kalkrijk. Dat geldt ook voor de kleiafzettingen in het Roerdal. Dit betekent dat huisjesslakken met hun voedsel voldoende kalk kunnen opnemen voor de

aanmaak van hun schelp.

Bij het bekijken van de verspreidingspatronen van Wijngaardslakken in binnen- en buitenland blijken rivierdalen uitstekende vectoren te zijn bij de uitbreiding van hun habitat.

In natuurlijke rivierdalen, zoals het Roerdal, ontstaan door de inwerking van het water tal van hoogteverschillen door insnijdingen of afzettingen van de rivier. Deze raken al snel begroeid met ruigtevegetaties en houtige gewassen die een geschikt habitat voor de Wijngaardslak vormen. De Roer zelf wordt op veel plekken begeleid door opschietend struikgewas.

Veel van de locaties in het Roerdal waar de Wijngaardslak bij dit onderzoek is vastgesteld zijn nauwelijks bereikbaar. Het is derhalve niet voor de hand liggend dat hier moedwillig door de mens slakken naar toe zijn gebracht.

Al deze beschouwingen overwegend kan veilig gesteld worden dat het Roerdal behoort tot het natuurlijk verspreidingsgebied van de soort, ondanks dat er geen historische meldingen van bekend zijn. Hiervoor kunnen twee verklaringen worden aangedragen. Of er zijn niet eerder goede inventarisaties in het gebied uitgevoerd, of het Roerdal is relatief recent door de Wijngaardslak gekoloniseerd. De argumenten pleiten voor een (recente) autochtone uitbreiding met als gevolg dat de nu geconstateerde verspreiding natuurlijk genoemd kan worden. Dit sluit eerdere onvolledig uitgevoerde inventarisaties echter niet uit.

Aan de spreiding van de waarnemingen afgemeten vindt er al langere tijd voortplanting plaats in het Roerdal. Het is daarbij niet waarschijnlijk dat er een specifieke genetische aanpassing (of inteeltdegeneratie) heeft plaatsgevonden bij de Roerdalpopulatie, zoals dat bijvoorbeeld wel het geval is bij populaties elders aan de rand van het Europese verspreidingsgebied (JÄRVINEN *et al.*, 1976). Het ligt zelfs voor de hand dat er regelmatig een nieuwe influx plaatsvindt van bovenstroomse individuen waardoor de genetische basis voor de Roerdalpopulatie wordt versterkt. Dit wordt bevestigd door de eerste auteur die stroomopwaarts langs de rivier de Roer tot in de Duitse stad Düren op diverse plekken in het Roerdal Wijngaardslakken heeft gevonden [zie ook figuur 7]. Maar ze komen ook nog verder stroomopwaarts voor, zeker tot bij Einruhr (mondelinge mededeling Olaf Op den Kamp).

BESCHERMING

Aanvankelijk was de Wijngaardslak opgenomen in de Natuurbeschermingswet uit 1974, op grond van haar zeldzame status in Nederland. Naarmate de soort zich echter meer uitbreidde werd geconcludeerd dat een wettelijke bescherming niet langer nodig was. De soort werd dan ook niet opgenomen

in de Flora- en Faunawet van 2002. In de opvolger van deze wet, de Natuurbeschermingswet uit 2017, wordt de soort wel weer genoemd. Dit als uitvloeisel van Europese regelgeving; ze is opgenomen in bijlage V van de Europese Habitatrichtlijn. De reden voor Europese bescherming is niet zozeer gelegen in de zeldzaamheid van de soort, maar berust op het tegengaan van het verzamelen van de dieren voor consumptie. De meest gunstige tijd om slakken te verzamelen is de maand mei. Volgens kenners neemt de smaak van de dieren al vanaf juni af en zijn ze in augustus nauwelijks nog eetbaar door kalkafzettingen in de zachte delen. In mei begint echter ook de voortplantingstijd. Doordat de Wijngaardslak pas op zijn vroegst na drie jaar geslachtsrijp is en oudere dieren vaak meerdere legsels produceren worden populaties op deze wijze afgeroomd en neemt het reproductiesucces sterk af. Dit heeft lokaal al geleid tot het nagenoeg uitsterven van populaties (KILIAS, 1995). In veel Europese landen zijn voor consumptiedoeleinden inmiddels 'slakkenfarms' opgezet. Als gunstig neveneffect van deze economische activiteiten worden wilde populaties meer voor uitsterven behoed (KILIAS, 1995; ŁYSAK, 1999). In enkele landen is er zelfs overgegaan tot het experimenteren met bijzettingen van gekweekte dieren in natuurlijke populaties (LIGASZEWSKI *et al.*, 2014). Deze maatregelen geven aan dat een wettelijke Europese bescherming haar uitwerking heeft en hopelijk zal resulteren in het behoud van de soort in haar natuurlijke biotopen.

BEHEER

Naast wettelijke bescherming is het uiteraard ook belangrijk dat beheerders rekening houden met de aanwezigheid van de Wijngaardslak. In geheel Zuid-Limburg ging de stand sterk achteruit door de aanleg van wegen, stads- en industrie-uitbreidingen, het verdwijnen van holle wegen, het afbranden van bermen en het gebruik van kunstmest en landbouwgif (BUTOT, 1975). Deze ontwikkeling heeft zich de laatste decennia doorgezet. Het zijn veelal de gemeenten (als bermbeheerders) en de waterschappen (als watergangbeheerders) die bij de bescherming van de dieren een voortrekkersrol kunnen spelen. In de zomerbiotopen is het essentieel dat er langs lijnvormige elementen een strook hoge kruidachtige vegetatie bij het beheer wordt gespaard, liefst in combinatie met een schaduwgevende houtwal, graft of bosrand. Het klepelen van wegbermen [figuur 8] heeft een desastreuze uitwerking op de habitat van de soort. Het is niet alleen een inbreuk op de voedselvoorziening, maar ook op overwinteringsplekken. De adulte slakken hebben een seizoenspatroon waarbij ze vaste overwinteringslocaties (vaak in de strooisellaag) opzoeken (POLLARD, 1975). Deze hibernacula zijn

vaak gelegen in de ondergroei van struiken en bomen.

Roerdal

Voor het Roerdal zijn een aantal specifieke beheervoorstellen te formuleren die door de onderscheiden beheerders kunnen worden opgepakt.

In de begraasde terreinen is de begrazingsdruk te hoog. Binnen deze terreinen en aan de randen daarvan is het wenselijk een afwisseling te hebben van opschietende houtige vegetaties met ruigtekruiden. In de open graslanden is de instandhouding en aanplant van 'meidoorneilandjes' een goede beheeroptie [figuur 9].

Oude (weggeploegde) steilranden zouden hersteld moeten worden en opnieuw worden beplant met struikgewas.

Bij het jaarlijks onderhoud van weg- en slootbermen moet een strook struikgewas met direct aangrenzende vegetaties gespaard blijven.

Bestaande struwelen zouden gefaseerd teruggezet moeten worden om schaduwwerking te behouden. Vaak wordt een houtwal in zijn geheel tot op het maaiveld afgezet [figuur 10].

In de wegen door de ohé's (delen van de winterbedding van de Roer) zouden tractorsluizen [figuur 11] aangelegd kunnen worden om het verkeer meer te reguleren. Dit heeft ook een positief effect op andere faunaelementen.

Eenvormige populierenbestanden zouden langzaam moeten worden omgevormd tot soortenrijke rivierbegeleidende bossen (met eventuele lichte jaarrondbegrazing).

NATURA2000

De Europese habitatrichtlijn is bedoeld om zeldzame soorten in hun natuurlijke leefgebieden te beschermen. Het Roerdal als geheel biedt een uitstekende habitat voor de Wijngaardslak. Met

FIGUUR 11

Het aanleggen van tractorsluizen kan ongewenst verkeer indammen en de wegen toch toegankelijk houden voor agrariërs (foto: Steven Jansen).

toegesneden beheer is dit habitat verder te optimaliseren. De auteurs adviseren dan ook om de Wijngaardslak bij een volgende evaluatie van het Natura 2000-beheerplan als doelsoort voor het beheer op te nemen.

De uitgezette populaties in het Meinweggebied en het Hobertsveld hebben op dit moment niet de hoogste prioriteit. Wel is het interessant de ontwikkelingen op deze plekken verder te volgen.

DANKWOORD

Een woord van dank gaat uit naar de vele privépersonen die informatie hebben verstrekt over de verspreiding van de Wijngaardslak in de Roerstreek, alsook naar enkele horecaondernemers. Speciale dank aan Berend Voslamber

voor de foto van de Gebandeerde wijngaardslak. Deze activiteit maakt deel uit van het Meerjarenprogramma Onderzoek van het Nationaal Park De Meinweg en is mede gesubsidieerd door de Provincie Limburg vanuit de subsidieverordening SILG, paragraaf soortenbeleid. Ze geeft invulling aan het transitieproces van de Limburgse Nationale Parken.

provincie limburg

Nationaal Park
De Meinweg

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP LIMBURG

Summary

THE ROMAN SNAIL (*HELIX POMATIA*): WORTH PROTECTING

An exploration based on two Natura 2000 areas, Roerdal and Meinweg

During the 2018–2021 period, a survey of the Roman snail (*Helix pomatia*) was carried out in two Natura 2000 areas in the centre of the Dutch province of Limburg. This snail has been introduced by humans in many places. A historical investigation of the two sites in the Meinweg National Park where the species has been found also revealed a human connection. In the Roerdal area, however, the colonisation was natural, probably resulting from passive transport by water. The Roman snail was recorded in 35 square km grid cells, which suggests actual settlement as well as a colonisation in the past. The first documented observations date from the early 1970s. It seems

that the species now occupies a variety of habitats, all situated in the winter bed of the river Roer.

Until now, only the southernmost part of the province of Limburg was regarded as being part of the European distribution area of the species. The present survey shows that the Roerdal area was colonised in a natural way, probably from nearby Germany. This has convinced the authors that it is worthwhile to improve the protection of the Roman snail in the Roerdal area by designating it as a protectable Natura 2000 species for this area.

Literatuur

- BOGON, K., 1990. Landschnecken. Biologie – Ökologie – Biotopschutz. Natur-Verlag, Augsburg.
- BUTOT, L.J.M., 1975. De wijngaardslak in Limburg. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg Reeks XXV (2-3): 5-23.
- DÖRGE, N., C. WALTHER, B. BEINLICH & H. PLACHTER, 1999. The significance of passive transport for dispersal in terrestrial snails (Gastropoda, Pulmonata). Zeitschrift für Ökologie und Naturschutz 8(1): 1-10.
- GITTENBERGER, E., W. BACKHUYIS & TH.E.J. RIPKEN, 1984. De landslakken van Nederland. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- GMEUG MEYLING, A.W., R.H. DE BRUYNE, A. BOESVELD & I. VAN LENTE, 2009. Onderzoek naar de verspreiding van de Wijngaardslak *Helix pomatia* op basis van bestaande gegevensbronnen. Stichting Anemoon, Bennebroek.
- HANNEN, J.W.P., 2013. In slakkengang langs de Roer. Een inventarisatie van landslakken in het Roerdal. Natuurhistorisch Maandblad 102(7): 145-148.
- HEER, K. DE, 2007. Wijngaardslak verdient predikaat 'stinzensoort'. Soort van de maand in september. Natura 104(4): 115-116.
- HERMANS, J.T., E. VAN ASSELDONK & J. BOEREN, 2013. De biodiversiteit van Nationaal Park De Meinweg, een overzicht van alle waargenomen planten en dieren in de periode 1900-2012. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- JANSEN, B., 2016. Veldgids slakken en mossels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- JÄRVINEN, O., H. SISULA, S.-L. VARVIO-AHO & P. SALMINEN, 1976. Genic variation in isolated marginal populations of the Roman snail, *Helix pomatia* L. Hereditas 82: 101-110.
- KILIAS, R., 1995. Die Weinbergschnecke. Über Leben und Nutzung von *Helix pomatia*. Die Neue Brehm-Bücherei, Band 53. Westarp Wissenschaften, Magdeburg.
- KORÁBEK, O., A. PETRUSEC & L. JUŘIČKOVÁ, 2018. Glacial refugia and postglacial spread of an iconic large European land snail, *Helix pomatia* (Pulmonata: Helicidae). Biological Journal of the Linnean Society 123(1): 218-234.
- KRAMARENKO, S., 2014. Active and passive dispersal of terrestrial mollusks: a review. Ruthenica 24(1): 1-14.
- LENTE, I. VAN, A. BOESVELD & A.W. GMEUG MEYLING, 2018. Verslag van monitoring- en verspreidingsonderzoek met betrekking tot de weekdieren van de Europese habitatrichtlijn en trendonderzoek naar typische soorten van de mariene Europese Habitattypen H1110B en H1160. Stichting Anemoon, Bennebroek.
- LIGASZEWSKI, M., P. POL, I. RADKOWSKA, K. SURÓWKA & A. ŁYSAK, 2014. Results of research on the active species protection of the Roman snail (*Helix pomatia*, Linnaeus, 1758) using farmed snails in the second year of live. First season of the study. Annals of Animal Science 14(2): 377-389.
- LIND, H., 2010. Strategies of spatial behaviour in *Helix pomatia*. Ethology 86(1): 1-18.
- ŁYSAK, A., 1999. Significance of *Helix* farming for protection of *Helix pomatia*. Folia Malacologica 7(4): 267.
- POLLARD, E., 1975. Aspects of the ecology of *Helix pomatia*. Journal of Animal Ecology 44(1): 305-329.
- WIKIPEDIA, 2020. Dalheimer Mühle. Herzien 13 november 2020. Geraadpleegd 31 december 2020. https://de.wikipedia.org/wiki/Dalheimer_Mühle.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP in LIMBURG

Colofon

DAGELIJKS BESTUUR

Frank Oelmeijer (voorzitter), Alfred Paarlberg (penningmeester), Susanne Hanssen, Ben Mattheij, Math de Ponti & Frank Assendelft.

ALGEMEEN BESTUUR

Wilfred Alblas, Toon van Baal, Jan-Joost Bakhuizen, Wouter Jansen, Stef Keulen, Pieter Puts, Aidan Williams & Linda Wortel.

KANTOOR

Olaf Op den Kamp, Ellen Zwart & Martine Lemmens.

ADRES

Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond,
tel. 0475-386470 (kantoor@nhgl.nl).
www.nhgl.nl.

LIDMAATSCHAP

€ 38,00 per jaar. Leden t/m 23 jaar € 17,50; bedrijven, verenigingen, instellingen e.d. € 120,00.
Okjen Weinreich (leden@nhgl.nl).
IBAN: NL73RABO0159023742, BIC: RABONL2U.

BESTELLINGEN/PUBLICATIEBUREAU

Publicaties zijn te bestellen bij het publicatiebureau (publicaties@nhgl.nl).
Losse nummers € 5,-; leden € 4,50 (incl. porto),
themanummers € 8,-.
IBAN: NL31INGB0000429851, BIC: INGBNL2A.

NATUURHISTORISCH M A A N D B L A D

REDACTIE Olaf Op den Kamp (hoofdredacteur), Philip Bossenbroek, Henk Heijligers, Jan Hermans, Ton Lenders, Gerard Majoor (eindredactie), Guido Verschoor & Marc Poeth (redactie-assistent) (redactie@nhgl.nl).

RICHTLIJNEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden, dienen zich te houden aan de richtlijnen voor kopij-inzending. Deze kunnen worden aangevraagd bij de redactie of zijn te bekijken op www.nhgl.nl.

LAY-OUT & OPMAAK Van de Manakker,
Grafische communicatie, Maastricht
(mvandemanakker@xs4all.nl).

EDITING SUMMARIES Jan Klerkx, Maastricht.

DRUK Grafagroep Zuid, Swalmen.

Copyright. Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0028-1107

provincie limburg

KRINGEN

KRING HEERLEN

Olaf Op den Kamp (kringheerlen@nhgl.nl).

KRING MAASTRICHT

Bert Op den Camp (kringmaastricht@nhgl.nl).

KRING ROERMOND

Math de Ponti (kringroermond@nhgl.nl).

KRING VENLO

Peter Eenshuistra (kringvenlo@nhgl.nl).

KRING VENRAY

Patrick Palmen (kringvenray@nhgl.nl).

STUDIEGROEPEN

FOTOSTUDIEGROEP

Bert Morelissen (fotostudiegroep@nhgl.nl).

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

Pieter Puts (herpetostudiegroep@nhgl.nl).

LIBELLENSTUDIEGROEP

Jan Hermans (libellenstudiegroep@nhgl.nl).

MOLLUSKEN STUDIEGROEP LIMBURG

Stef Keulen (molluskenstudiegroep@nhgl.nl).

MOSSENSTUDIEGROEP

Paul Spreuwenberg (mossenstudiegroep@nhgl.nl).

PADDENSTOELSTUDIEGROEP

Marc Houben (paddenstoelenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENSTUDIEGROEP

Olaf Op den Kamp (plantenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENWERKGROEP WEERT

Jacques Verspagen
(plantenwerkgroepweert@nhgl.nl).

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

Harry van Buggenum
(sprinkhanenstudiegroep@nhgl.nl).

STUDIEGROEP EPHEMEROPTERA, PLECOPTERA EN TRICHOPTERA

Harry Tolkamp (ept@nhgl.nl).

STUDIEGROEP ONDERAARDESE KALKSTEENGROEVEN

Rob Visser (secretariaat@sok.nl).

VISSENWERKGROEP

Victor van Schaik (vissenstudiegroep@nhgl.nl).

VLINDERSTUDIEGROEP

Mark de Mooij (vlinderstudiegroep@nhgl.nl).

VOGELSTUDIEGROEP

Nicky Hulsbosch (vogelstudiegroep@nhgl.nl).

WANTSENSTUDIEGROEP LIMBURG

Martine Lemmens (wantsen@nhgl.nl).

WERKGROEP DRIESTRIJK

Wouter Jansen (werkgroepdriestruik@nhgl.nl).

WERKGROEP PLANTENSOCIOLOGIE

Johan den Boer (plantensociologie@nhgl.nl).

ZOOGDIERENSTUDIEGROEP

Aegidia van Grinsven
(zoogdierenstudiegroep@nhgl.nl).

STICHTINGEN

STICHTING NATUURPUBLICATIES LIMBURG

Uitgever van publicaties, boeken en rapporten (snl@nhgl.nl).

STICHTING DE LIERELEI

Projectbureau voor onderzoek van natuur en landschap in Limburg (lierelei@nhgl.nl).

STICHTING IR. D.C. VAN SCHAIK

Stichting voor het beheer van onderaardse kalksteengroeven in Limburg. Postbus 2235, 6201 HA Maastricht
(vanschaikestichting@nhgl.nl).

STICHTING NATUURBANK LIMBURG

Stichting voor het beheer van waarnemingen van het NHGL (natuurbank@nhgl.nl).

